

ComFor-2 – en testmetod för att bedöma förståelsenivå

Lena Nylander & Helene Ahnlund

Att förstå förståelsenivå

För att hjälpa en människa behöver man förstå vad just den människan förstår – ungefär detta formulerades för mer än 150 år sedan av den danske filosofen Sören Kierkegaard, och har upprepats i många sammanhang. För dem som har kontakt med personer med autism (ASD), eller med intellektuell funktionsnedsättning, är det särskilt påtagligt att omgivningen måste försöka sätta sig in i personens sätt att uppfatta världen om kommunikationen ska bli meningsfull. Särskilt svårt brukar det vara att förstå hur barn, ungdomar och vuxna med autism och samtidigt svår intellektuell funktionsnedsättning uppfattar sin omvärld. Ofta är dessa personers språk rudimentärt, eller saknas helt. Några har dessutom hörselnedsättning, synnedsättning och/eller motoriska problem, vilket sammantaget gör att vanliga tester för kognitiva funktioner eller språkförståelse inte kan användas. Ofta – alltför ofta – blir nivån på bemötandet därför för hög och personer med utvecklingsrelaterade funktionsnedsättningar konfronteras med hjälpmedel som de inte förstår vilket kan leda till utmanande beteenden som kan vara svåra.

Sedan snart 10 år har det funnits en testmetod för att få praktiskt användbar information för just den här gruppen med autism och utvecklingsstörning och som ofta uppfattats som icke testbar. Testmetoden, som kallas ComFor (från engelska Forerunners in Communication) ger inte bara en beskrivning av funktionen utan en beskrivning som dessutom kan användas för att utforma stödinsatser och hjälpmedel. ComFor har utvecklats av forskare och experter på autism och pedagogik vid Leidens universitet i Nederländerna. Framför allt är det Ilse Noens (vars doktorsavhandling 2004 handlade om ComFor) och professor Ina van Berckelaer-Onnes som utvecklat metoden. **Manualen för den reviderade upplagan, ComFor-2, finns nu på svenska** (Hogrefe Psykologiförlaget, 2017).

Autism/ASD och kommunikation

Kommunikationsförmågan är mycket varierande bland individer med ASD. De allra flesta i den icke-verbala eller minimalt verbala gruppen har också en intellektuell funktionsnedsättning och kan sällan kompensera med kroppsspråk eller gester för de verbala kommunikationsproblemen. Ekolali och/eller god minnesfunktion kan bidra till ett verbalt flöde hos individen vilket ofta medför att förmågan att förstå och använda språket överskattas. Personen utsätts för kommunikativa krav som han/hon inte har förutsättningar att klara och utmanande beteenden kan bli följden. ASD karakteriseras av kommunikationsstörning och när det också finns intellektuell funktionsnedsättning blir problemen med kommunikation ännu mer komplexa. För att effektivt stödja och stimulera kommunikation bör man tänka på kommunikationsproblem som problem att förstå innebörd. Man bör alltid utforska hur individen uppfattar sin omvärld och det sammanhang där han/hon befinner sig.

Central koherens är en naturlig fallenhet, som människor utan autism har, för att bearbeta information som en helhet och i sitt sammanhang, att samla information för att skapa mening på högre nivå. Personer med ASD har en svagare benägenhet för central koherens. De bearbetar stimuli lokalt och bitvis och fastnar i detaljer, ofta sådana som inte är betydelsebärande för andra. På grund av den svagare benägenheten för central koherens är förståelse speciellt problematiskt vid ASD.

Verbal och icke-verbal kommunikation är till sin natur "tillfällig" och förutsätter extremt snabb, integrerad och multimodal bearbetning av inkommande information; med andra ord en förmåga att snabbt och effektivt bearbeta information i en föränderlig kontext. Med tanke på den svaga centrala koherensen vid ASD och därmed annorlunda bearbetningen av inkommande stimuli är det inte förvånande att personer med autism har mycket svårt för att lära sig att kommunicera. ComFor-2 har just denna utgångspunkt. Testmetoden är utformad utifrån teorier om "central koherens".

Teoretisk bakgrund till ComFor-2

Sammanhangsförståelse kan sägas äga rum på fyra nivåer: sensation, presentation, representation och metarepresentation.

Sensation är processen då man upptäcker ett stimulus (eller någon aspekt av det) i omgivningen, medan perception betecknar sättet att tolka information som samlats av sinnen. Presentation, representation och metarepresentation är på perceptionsnivå; det handlar om den centrala bearbetningen av inkommande stimuli.

För en person som befinner sig på nivån sensation är sensoriska upplevelser (lukt, smak, syn, hörsel, känsel, balanssinne, led-och muskelsinne) viktigast. Ett visst föremål är en gestaltning av stimuli, och när föremålet erbjuds regelbundet kan dessa stimuli bli välbekanta, vilket är mycket viktigt för en känsla av trygghet. Det finns emellertid varken funktionell eller hänsyftande mening men ett visst stimulus, till exempel känslan av att få en väst på sig blir så småningom en signal som betyder att man är på väg att gå ut.

På nivån presentation uppfattas information i ett konkret sammanhang. Personen lär sig gradvis att förstå ett föremåls funktionella mening förutsatt att meningen är bokstavligen "närvarande" (till exempel dryck i en mugg). Livet blir förutsägbart inom den verkliga situationens här och nu.

Nivån representation föreligger när språk i form av tal existerar. Ordet "mugg" representerar föremålet. Om personen inte talar men ändå förstår att en gest, ett föremål, en pictogrambild eller ett fotografi syftar på att dricka även när drycken som sådan inte är inom synhåll har också nivån representation uppnåtts. Personen förstår då den underförstådda meningen, det vill säga symbolfunktionen. Utveckling av objektkonstans är nödvändig för att uppnå representationsnivå. Representationsnivå innebär en viss medvetenhet om att symbolen och det som åsyftas inte är detsamma utan två klart åtskilda företeelser. Kommunikation på representationsnivå ger möjlighet att få ett grepp om framtiden, om där och då.

Metarepresentation har uppnåtts när budskapet kan förstås fristående från den bokstavliga meningen. Det mänskliga språket är fullt av metarepresentationer, såsom talesätt och metaforer. Alla med ASD har svårt att förstå på nivån metarepresentation men de som har samtidig intellektuell

funktionsnedsättning har ofta inte heller uppnått de lägre nivåerna – representation eller ens presentation. Detta visar sig i tydliga problem med kommunikation och socialt samspel i vardagen.

Beskrivning av ComFor-2

ComFor-2 är ett kliniskt instrument som kan användas för att få en bild av individens förståelsenivå och vilka kommunikativa interventioner och hjälpmedel som bör användas för att ge bästa möjliga stöd till just den personen. ComFor-2 svarar på två grundläggande frågor:

1. Vilken form av hjälpmedel passar bäst för personen?
2. På vilken nivå av förståelse kan de valda hjälpmedlen ges till personen?

ComFor-2 har konstruerats för att användas med personer som befinner sig på en psykomotorisk utvecklingsnivå från omkring 12 månader upp till omkring 60 månader. ComFor-2 är lika användbar för barn som för vuxna och är oberoende av hörsel eller tal. Uppgifterna i ComFor-2 förutsätter att synsinnet och viss motorisk funktion är intakta. En version för personer med synnedsättning är under konstruktion. ComFor-2 bygger på sorteringsuppgifter och inga verbala instruktioner ges. Materialet måste köpas i en sats och manualen följas noga för att bedömningen ska bli korrekt. Om testet används på det avsedda sättet brukar personer även på de lägsta utvecklingsnivåerna, 12 månader, kunna medverka och till och med uppskatta testuppgifterna.

ComFor-2 innefattar förståelsenivåerna presentation och representation. På nivån presentation ska identiska föremål och bilder sorteras utifrån perceptuella drag som form, färg, material och storlek. Uppgifterna kan lösas på basen av konkreta, perceptuellt uppfattade egenskaper. Symbolförståelse behövs inte – men kan ge stöd – för att komma fram till rätt lösning. På nivån representation ska icke-identiska föremål, till exempel olika dockor eller bollar, och bilder sorteras utifrån förståelse utöver de perceptuellt uppfattbara egenskaperna. Bollar kan se olika ut, men har samma funktion. Nivån sensation bedöms inte med ComFor-2 men om en person inte uppnår nivån presentation innebär det att kommunikationshjälpmedel behöver anpassas till och användas på nivån sensation. Man behöver också göra en fortsatt bedömning av sensoriska funktioner och samspelsförmåga i personens dagliga miljö. Nivån metarepresentation finns inte heller med i ComFor-2 eftersom den grupp som avses bedömas med testet endast undantagsvis når upp till den nivån.

Poängsättningen är enkel, men tolkning och bedömning av indikationerna på förståelsenivå som framkommer kräver eftertanke och kännedom om såväl personen som om hans/hennes vardagsmiljö. En fördel är (som i många sammanhang) om man har möjlighet att filma testningen. ComFor-2 tar ungefär 40 minuter att administrera om personen klarar deltesten i samtliga serier. Om inte så går det snabbare. Erfarenheter av testningar är att de flesta i målgruppen ganska snabbt förstår vad som förväntas av dem och att testet alltså är användarvänligt och inte ger upphov till frustration eller är tråkigt.

Tolkning och användning av testresultaten i ComFor-2

Stöd för kommunikation innebär en helhet av strategier och tekniker. Ofta har kommunikationsstöd använts huvudsakligen för att underlätta expressiv kommunikation hos personer med utvecklingsrelaterade störningar men på senare tid har kommunikationsstöd alltmer och med rätta kommit att användas för att underlätta förståelse. Hos små barn med ASD och personer med ASD och intellektuell funktionsnedsättning är receptiv/impresiv kommunikation vanligtvis ännu svagare än expressiv

kommunikation varför kommunikationsstöd för att underlätta förståelsen blir nödvändigt. Om personen inte kan förstå kommunikationen (i vid bemärkelse!) TILL honom/henne kan man inte heller förvänta sig att personen själv ska kunna kommunicera till omgivningen; input är en förutsättning för output. Kommunikationsstöd bör dessutom ges i en form och på en nivå som innebär att personen inte behöver anstränga sig. Hjälpmedlen ska alltså inte motsvara enstaka topprestationer utan en nivå där personen är bekväm.

Resultaten i ComFor-2 visar vilken form stödet för förståelsen bör ha för att fungera för individen. Oftast bör man föredra hjälpmedel med konkret, spatial struktur såsom föremål, fotografier, pictogram, teckningar och skriven text då man kan dra nytta av de starka sidorna i perceptionen hos personer med ASD. När pictogrambilder används bör de vara skarpt tecknade med tydlig kontrast och utan distraherande detaljer vilket är tillrådligt utifrån hypotesen om central koherens. Fotografier behöver också vara mycket tydliga och utan distraherande detaljer. Hjälpmedlen bör inte vara "tillfälliga" som till exempel tecken, gester eller kroppsspråk.

Resultaten visar också vilken förståelsenivå individen befinner sig på. Sättet att använda kommunikationshjälpmedlen måste anpassas till förståelsenivån. För individer på låg utvecklingsnivå används i praktiken ofta föremål som symboler (som att räkka fram en tom kopp för att förmedla "dricka kaffe i matsalen") men man får inte glömma att användandet av föremål som symboler förutsätter förståelse åtminstone på nivån representation. En person som fungerar på nivån presentation förstår den funktionella betydelsen av ett bruksföremål (koppen) endast i den konkreta situationen (matsalen). Samma missförstånd gäller användandet av bilder. Till exempel behövs inte förståelse av ett pictogram för att man ska kunna matcha en pictogrambild av en kopp med ett likadant pictogram som satts fast på bordet. På nivån sensation är koppen inget mer än en blank sak som låter intressant när man knackar på den. Att förberedas på en aktivitet är omöjligt på denna nivå men sensoriska upplevelser kan få en signalfunktion som nämnts ovan.

Kurser i ComFor-2 (på engelska och holländska bl a) finns i flera länder och kommer nu, när manualen är översatt, att finnas även i Sverige. Utöver manualen och formulär för poängsättning behöver man köpa testmaterialet som består av föremål och bilder. Kurserna riktar sig till professionella som i sitt arbete kommer i kontakt med barn, ungdomar och vuxna med autism och svår intellektuell funktionsnedsättning. I arbetet med dessa personer behövs en bedömning av förståelsenivå för att kommunikationshjälpmedel ska kunna utformas och presenteras på ett sätt som bidrar till förståelse och därmed en fungerande kommunikation. Inte minst när utmanande beteenden förekommer kan en testning med ComFor-2 ge en bättre förståelse av vad personen egentligen förstår. Ofta visar det sig, som nämnts ovan, att omgivningen överskattat förståelsenivån och att kommunikationsstödet givits på alltför hög nivå eller i en form som personen haft svårt att tillgodogöra sig. När det kommunikativa stödet anpassats, inte till personens toppnivå där han/hon ständigt måste anstränga sig maximalt utan till den nivå där han/hon är bekväm, visar det sig att välbefinnandet och inlärningsförmågan ökar.

Artikelförfattare är **Lena Nylander**, med. dr. och vuxenpsykiater som arbetat länge med vuxna med autismspektrumtillstånd inom ramen för psykiatri och vuxenhabilitering och **Helene Ahnlund**, leg. logoped med lång erfarenhet av vuxenhabilitering.